

ALLEDAAGSE SOORTEN DICHTERBIJ—Liggende Vetmuur

Gertie Papenburg

Zet één stap buiten de deur en je komt haar meestal al tegen. Iedereen heeft het plantje eigenlijk wel eens gezien, maar bijna niemand kent haar: Liggende vetmuur (*Sagina procumbens*). Van alle zeer algemene planten is Liggende vetmuur ongetwijfeld één van de onbekendste. Die onbekendheid verdient zij niet, want Liggende vetmuur is interessant genoeg.

algemene karakteristiek

Tussen de voegen van stoep- en straatstenen valt Liggende vetmuur het meest op. Veel mensen zien haar aan voor mos. Het grootste deel van het jaar bestaat Liggende vetmuur uit een netwerk van kleine rozetjes van smalle, stekel-puntige blaadjes. De blaadjes zijn vlezig en hebben een vettige glans. Aan dit laatste kenmerk ontleent het hele geslacht de naam 'vetmuur'. Ook de Latijnse geslachtsnaam *Sagina* betekent 'vetheid'. Van mei tot in de herfst vormen de rozetten tal van uitlopers, die op zich weer zijtakjes kunnen hebben. Meestal blijven deze uitlopers op de grond liggen en wordt de bloeiende plant nog geen 2 centimeter hoog. De Latijnse soortnaam *procumbens* betekent dan ook 'neerliggend'. Bij planten tussen straatstenen worden de uitlopers stukgereden. De plant blijft dan kussentjesachtig gedrongen. Als omringende begroeiing of een opstaande rand of muur daartoe aanzet, kunnen de uitlopers meer omhoog groeien en wordt de plant tot maximaal 7 centimeter hoog. De bloemen verschijnen aan de stengeleinden. Zij zijn meestal viertallig. De vier vuilwitte kroonblaadjes zijn zo klein en verweren zo snel, dat ze vaak zelfs bij scherp kijken nog niet zichtbaar zijn tussen de vier grotere kelkblaadjes. De vier meeldraden zijn goed zichtbaar, maar je moet wel een loep gebruiken om te kunnen zien dat de stijl op het bovenstandig vruchtbeginsel uitloopt in vier gefranjerde stempels. Priegelig allemaal. Liggende vetmuur is dan ook één van de kleinste bloeiende planten van onze flora. Direct na de bloei krommen de bloemstelen sterk terug. Bij rijpheid reichten ze zich weer en worden de minuscule zaadjes door de wind, door regen-druppen, of doordat er tegen de plantjes aangelopen wordt, rondgeslingerd. In de herfst sterven de meeste delen van de plant af. Alleen de rozetjes aan de uitlopers, die inmiddels op de knopen geworteld hebben, blijven (ook in de winter) groen. Wij zijn weer terug bij waar wij begonnen: het netwerk van groene rozetjes. Liggende vetmuur is dus een overblijvende, altijd groene soort. Zij is echter erg gevoelig voor het spuitgif dat in veel gemeenten nog gebruikt wordt. De planten sterven er direct door af, maar hebben vaak al zaad gevormd. Dat zaad blijft levensvatbaar en ontkiemt in de nazomer; er worden kussentjes van kiemplanten gevormd die overwinteren en in de voorzomer bloeien, zaad vormen en weer afsterven door het bespuiten. In deze situatie gedraagt Liggende vetmuur zich dus als 'winterannueel'. Dat deze

tactiek voldoet, wordt bewezen doordat Liggende vetmuur in steden en dorpen waarschijnlijk de meest voorkomende wilde plant is.

Sagina procumbens, Liggende vetmuur.

Pentekening van de schrijver

---

winter- en zomer-annuelen

Ons klimaat heeft voor veel planten een moeilijke periode. Vaak is dat de winter. Planten kunnen zich dan bijvoorbeeld terugtrekken in overwinteringsknoppen vlak boven of net onder de bodem. Annuellen kiezen een andere strategie. Zij sterven geheel af en overbruggen de moeilijke periode in de vorm van zaad, dat na de moeilijke periode ontkiemt. Zomerannuelen kiemen na de winter, groeien en bloeien in de zomer en sterven in de herfst af. Het zaad trotseert de winterse (vries)kou en vochtigheid. De Zonnebloem *Helianthus annuus* is hier een goed voorbeeld van. Winterannuelen hebben de zomer met hitte en droogte als moeilijke periode. Het zaad ontkiemt in de nazomer/herfst. De kiemplanten blijven de winter door groen en groeien al bij de eerste voorjaarswarmte uit. Ze bloeien in lente of voorzomer en vormen vóór de zomer zaad. Een bekend voorbeeld is de Vroegeling *Erophila verna*.

---

areaal

Liggende vetmuur komt oorspronkelijk voor in een brede zone rondom het hele noordelijk

halfroond. Zij heeft zich onder menselijke invloed tot een ware wereldreiziger ontwikkeld. Nederland ligt in z'n geheel centraal in het oorspronkelijke areaal. Het verwondert dus niet dat de soort hier wat verspreiding en ecologisch gedrag betreft 'typisch' (gemiddeld) is.

verwante soorten

Het geslacht Vetmuur hoort thuis in de Anjerfamilie *Caryophyllaceae*. Het geslacht kent nog vier andere inheemse soorten die in meer of mindere mate op Liggende Vetmuur lijken. Sierlijke vetmuur *Sagina nodosa*, ook bekend als Krielparnassia, komt onder andere voor in natte duinvalleien. Zij heeft veel grotere, helderwitte, vijftallige bloemen en opvallende bundeltjes kleine bladeren in de bladoksels van de uitlopers die niet wortelen. Tengere vetmuur *Sagina apetala* en Zeevetmuur *Sagina maritima*, die onderling moeilijk te onderscheiden zijn en ook het meest op Liggende vetmuur lijken, hebben beide opgaande uitlopers die niet wortelen. Priemvetmuur *Sagina subulata*, in het wild uitgestorven, komt in tuinen hier en daar voor als sierplant. Zij vormt dichte kussens, bezet met opvallende, witte, vijftallige bloempjes. Deze verwante soorten zijn veel zeldzamer dan Liggende vetmuur. Sierlijke vetmuur en Zeevetmuur komen in Friesland alleen in de zeekuststrook voor. Tengere vetmuur is bekend van Noordwest-Friesland. Op alle groeiplaatsen kan in principe ook Liggende vetmuur aangetroffen worden.

ecologische eigenschappen

Liggende vetmuur heeft, zoals elke plant, eigenschappen die haar bepaalde ecologische mogelijkheden geven. Elke plant heeft zijn eigen plaatsje in de natuur, wij spreken van een 'niche'. In korte tijd hoog opschietende planten bijvoorbeeld hebben een voedselrijke standplaats nodig. Zo'n plant zal in voedselarme omstandigheden niet gedijen of het zelfs helemaal niet doen. Zo'n niche wordt bepaald door meerdere factoren: vocht, licht, temperatuur, voedsel, (on)rust en nog vele andere factoren. Een aantal van deze factoren bekijken wij voor Liggende vetmuur nader.

Onze plant is over het algemeen geen krachtige concurrent die andere soorten aan de kant duwt, zoals haar grootte al doet vermoeden. Zij maakt in gelaagde begroeiingen praktisch deel uit van de moslaag. De kracht van Liggende vetmuur is dat zij het in zulke omstandigheden uithoudt waar andere soorten niet kunnen leven. Onze soort is een echte pionier.

betreding Om te beginnen verdraagt zij een enorme betreding. Zij hoort in het rijtje van tredplanten als Zilvermos *Bryum argenteum*, Straatgras *Poa annua*, Herderstasje *Capsella bursa-pastoris* en Varkensgras *Polygonum aviculare*. Het zijn dan ook slechts deze vijf soorten die je nog vindt in de voegen tussen straatstenen en trottoirtegels waar volop gereden en gelopen wordt.

Liggende Vetmuur tussen straattegels
foto Gertie Papenburg

licht Ten aanzien van de factor licht heeft Liggende vetmuur ruime mogelijkheden. Zij verdraagt felle zon, maar ook schaduw. Op vochtige bospaden maakt zij zelfs deel uit van de exclusieve groep van tredplanten die schaduw verdragen! Dit zijn Tengere rus *Juncus tenuis*. Tijm-ereprijs *Veronica serpyllifolia* en de heldin van ons verhaal. Zij kan ook aangetroffen worden op beschaduwde muren, samen met o.a. Tongvaren *Phyllitis scolopendrium*. Genoemde omstandigheden kenmerken zich door een hele open vegetatie. Maar ook als aanvankelijk open plaatsen overgroeid raken, kan Liggende vetmuur nog lang standhouden. Dit komt bijvoorbeeld nogal eens voor langs pas afgestoken greppelkanten. In dit verband is ook verklaarbaar dat zij in grasland vooral voorkomt bij beweiding: zelf te klein om afgegraasd te worden en op z'n minst regelmatig genoeg licht om weer 'op adem' te komen.

voedselrijkdom Wat betreft voedselrijkheid is Liggende vetmuur ook al niet kieskeurig. Wel lijkt het er op dat zij in voedselarmere situaties een grotere behoefte aan vocht en/of schaduw heeft.

zuurgraad Wat de zuurgraad van de bodem aangaat, tref je Liggende vetmuur aan op bodems die uiteenlopen van zwak zuur tot matig kalkrijk. Verder verdraagt zij vrij goed zout. In brakke milieus is onze plant regelmatig te vinden en ook het bestrooien met wegzout van haar leefomgeving vormt geen probleem.

vocht De vochtbehoefte is een ingewikkelder zaak. Het lijkt er het meest op dat Liggende vetmuur een voorkeur voor vochtige standplaatsen heeft, ook al ziet dat er op het eerste gezicht niet altijd zo uit. In de Gooise vesting-

stad Naarden trof ik Liggende vetmuur op grote schaal aan tussen straatklinkers samen met Muurpeper *Sedum acre*! Dan ben je geneigd een echt droge situatie aan te nemen. Kijk je echter verder dan zie je dat Liggende vetmuur veel dieper wortelt dan Muurpeper. De grond onder de klinkers behoudt een zekere vochtigheid, waar de diepere beworteling gebruik van maakt. Eenzelfde soort verklaring geldt bij begroeiingen op drogere muren. Ook hier maakt het plantje gebruik van de vochthoudendheid van steen en/of mortel. In echt droge situaties wil Liggende vetmuur zich hier nog wel eens als winterannueel gedragen, zoals ook beschreven werd bij gebruik van gif.

Zoals gezegd heeft Liggende vetmuur een voorkeur voor duidelijk vochtige plaatsen. Zo komt zij behalve in de reeds beschreven milieus nog in twee bijzondere gemeenschappen voor. Langs beekoevers groeit ze vlak boven de waterlijn waar vee de kanten stukgetrapt heeft, in gezelschap van drie éénjarige soorten: Borstelbies *Scirpus setaceus*, Waterpostelein *Lythrum portula* en Greppelrus *Juncus bufonius*. De andere gemeenschap is uiterst zeldzaam maar heel spectaculair voor wie haar tegenkomt. Het is de zogenaamde Draadgentiaan-associatie, een verzamelnaam voor verschillende begroeiingen die één ding gemeen hebben: zij worden zonder uitzondering gevormd door de 'miezepieters' van onze flora. Wil je ze nader bekijken dan moet je ervoor op de knieën.

Je treft ze bijvoorbeeld in Drenthe aan op leemgrond in karresporen waarin water stagneert of in de duinen op de waddeneilanden op plaatsen die onder invloed van het grondwater staan en die bijvoorbeeld door paarden begraaft worden. Behalve Liggende vetmuur kun je dan Dwergvlas *Radiola linoides*, Geelhartje *Linum catharticum* en de eerdergenoemde Borstelbies vinden. In zeldzamer situaties groeien er dan ook nog Dwergbloem *Anagallis minima* en/of Armbloemige waterbies *Eleocharis quinqueflora*. In de zeldzaamste situaties tref je Draadgentiaan *Cicendia filiformis* aan.

Liggende vetmuur is kortom een interessant plantje, dat je tegenkomt op uiteenlopende plaatsen van doodordinair tot heel bijzonder.

relaties met insecten

In de literatuur wordt geen melding gemaakt van specifieke bestuivers voor Liggende vetmuur. Zelf let ik al jaren op het plantje en ik heb er nog nooit insecten op zien vliegen. Wel zie je er nogal eens mieren tussen scharrelen, maar het komt mij voor dat die de plantjes eerder op hun route treffen dan dat ze er een relatie mee hebben. De bloemen lokken in ieder geval niet door grootte of kleur. Het blijft natuurlijk

gebruikte literatuur

Centraal Bureau voor de Statistiek 1989. Botanisch basisregister. Voorburg, Heerlen.
Docters van Leeuwen W.M. 1982. Gallenboek, 3^e druk. Zutphen.
Heimans E. e.a. 1965. Geïllustreerde Flora van Nederland, 21^e druk. Amsterdam, Antwerpen.
Landwehr J. 1977. Wilde orchideeën deel 1, pagina 11. 's Graveland.

nogelijk dat de bloemen 's nachts door loopkevers bezocht worden. Mocht iemand waarnemingen doen betreffende bestuiving van Liggende vetmuur door insecten dan houd ik me aanbevolen voor meldingen daarvan! De Anjerfamilie werd vroeger wel in twee aparte families gesplitst: de *Silenoideae* of echte anjerachtigen en de *Alsinoideae* of sterremuurachtigen. In deze laatste groep, waartoe ook de vetmuren horen, is zelfbestuiving trouwens een veelvoorkomend verschijnsel.

Op Liggende vetmuur worden regelmatig galletjes waargenomen: de kelkbladen zijn dan sterk vergroot. Voor deze galvormingen worden in de literatuur (Docters van Leeuwen, 1982/83) niet nader genoemde kevers *Coleoptera* als veroorzakers vermeld.

Groeiplaats liggende vetmuur

foto Dick Goslinga

tenslotte

Toen ik in de nazomer van 1982 een heemtuin aangelegd had, ontkiemden er al snel enorme aantallen plantjes van Liggende vetmuur op de vochtiger plekken. Het jaar daarop raakten alle kale plekken helemaal bedekt met het fijne stikselachtige netwerk van Liggende vetmuur. Daartussen heb ik in augustus 1983 zaad van de Rietorchis *Dactylorhiza majalis* ssp. *praetermissa* uitgestrooid. Dit zaad is massaal ontklemd en uitgegroeid. Al in 1986 stonden er tientallen orchissen in bloei. Naderhand las ik bij Landwehr (1977) dat hij voor het verkrijgen van orchideeën in heemtuinen deze methode aanbeveelt met soorten als Wilde thijm *Thymus serpyllum* of Liggende vetmuur!

Ik hoop door middel van dit artikel belangstelling gewekt te hebben voor een alledaags maar toch bijzonder plantje. Liggende vetmuur toont gelijkenis met een type Jan Modaal: niet opvallend, bescheiden, maar essentiële "drager" van de samenleving.

- van der Meijden R. 1990. Heukels Flora van Nederland, 21e druk. Groningen.
- van der Meijden R. e.a. 1989. Atlas van de Nederlandse Flora deel 3. Voorburg, Heerlen.
- Weeda E.J. e.a. 1985. Nederlandse Oecologische Flora deel 1. Amsterdam.
- Westhoff V. e.a. 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Zutphen.
- Schamineé J.H.J. e.a. 1992. Europese en mondiale verspreiding van Nederlandse vaatplanten. *Gorteria* 18 3/4: 57-96.

Gertie Papenburg, Molenerf 84, 9285 VP Buitenpost (tel. 05115-41376)